

O'ZBEKISTON IQTISODIY RIVOJLANISHIGA TA'SIR ETUVCHI OMILLAR
TAXLILI

Qodirov Asliddinxo'ja Mahammadjon o'g'li

Toshkent Davlat Iqtisodiyot universiteti

2-kurs magistranti

Annotatsiya: 1991-yilda sovet Ittifoqidan mustaqillikka erishganidan buyon markaziy Osiyoning markazida joylashgan davlat O'zbekiston ajoyib iqtisodiy o'zgarishlarga uchradi. O'zbekistonning mintaqadagi aholisi eng ko'p bo'lgan mamlakat sifatida iqtisodiy traektoriyasi uning rivojlanish yo'liga chuqur ta'sir ko'rsatgan tarixiy, siyosiy va ijtimoiy omillarning murakkab o'zaro ta'siri natijasida shakllandi. Ushbu maqola O'zbekistonning mustaqillikdan oldingi davridan to hozirgi kungacha iqtisodiy rivojlanishiga ta'sir ko'rsatgan asosiy omillarni har tomonlama o'rganishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: Yalpi ichki mahsulot, iqtisodiy o'sish, tejash, samaradorlik, kapital intensivlik.

Kirish: Iqtisodiyot (qadimgi yunoncha: olkos "uy" boshqarilayotgan hudud") - bu jamiyatning iqtisodiy faoliyatida, shuningdek ishlab chiqarish, taqsimlash, almashish va iste'mol tizimida rivojlanadigan munosabatlar majmui hisoblanadi.

Birinchi marta "iqtisodiyot" so'zi IV asrda ilmiy ishlarda ishlatilgan. Miloddan avvalgi Ksenofondan u buni "tabiiy fan" deb ataydi. Aristotel iqtisodiyotni xrematistika bilan taqqoslagan, uni foyda bilan bog'liq inson faoliyati sohasi deb hisoblagan. Zamonaviy falsafada iqtisodiyot qiymat tushunchasi nuqtai nazaridan qaraladigan ijtimoiy munosabatlar tizimi sifatida qaraladi. Iqtisodiyotning asosiy vazifasi inson hayoti uchun zarur bo'lgan va ularsiz jamiyat rivojlana olmaydigan imtiyozlarni doimiy ravishda yaratishdir. Iqtisodiyot-bu cheklangan resurslar dunyosida inson ehtiyojlarini qondirishga yordam beradigan sanoat sohasi. Iqtisodiyot tarmoqlari:

-Iqtisodiyotning birlamchi sektori qishloq xo'jaligi, baliqchilik, o'rmon xo'jaligi, ovchilik va qazib olish sanoatini birlashtiradi.

-Iqtisodiyotning ikkilamchi tarmog'i ishlab chiqarish va qurilishdir.

-Iqtisodiyotning uchinchi sektori xizmat ko'rsatish sohasi deb ataladi. U ko'pincha iqtisodiyotning ikkinchi sektoridan ajralib turadi

Iqtisodiy o'sish ma'lum bir davrda (oy, chorak, yil) milliy iqtisodiyotda real ishlab chiqarishning o'sishini anglatadi. Iqtisodiy rivojlanishdan farqli o'laroq, iqtisodiy o'sish miqdoriy ko'rsatkichdir. Haqiqiy mahsulot odatda real (ya'ni inflyatsiyaga moslashtirilgan) yalpi ichki mahsulot (YAIM), sof milliy mahsulot yoki milliy daromad (ND) deb tushuniladi. Iqtisodiy o'sish umumiy farovonlikning o'sishi bilan chambarchas bog'liq: bu umr ko'rish davomiyligining oshishi, tibbiy yordam sifati, ta'lim darajasi, ish kunining qisqarishi va boshqalar bilan tavsiflanadi.

Iqtisodiyot tarixi

Ibtidoiy jamiyatda iqtisodiy rivojlanish darajasi past edi. Dastlab ibtidoiy odamlar ovchilik va terimchilik bilan tirikchilik qilishgan, ammo neolit inqilobi natijasida dehqonchilik va

chorvachilik paydo bo'lgan. Jamiyatning rivojlanishi mehnat taqsimotiga olib keldi-dehqonchilik va chorvachilik qabilalari ajralib turdi, hunarmandlar ajralib turdi, ulardan birinchisi temirchilar edi. Ijtimoiy tengsizlik, ijtimoiy sinflar va davlat kabi turli sinflar paydo bo'ldi. Qullik mustamlaka davrida ham paydo bo'la boshladi.

Asta-sekin tovarlar almashinuvi rivojlandi, u dastlab barter shaklida amalga oshirildi, ammo pul paydo bo'lishi bilan savdoga aylana boshladi. Shunga qaramay, qadimgi dunyo va O'rta asrlar jamiyatlarida qishloq xo'jaligining bir turi hukmronlik qilgan. Qadimgi antik davrning ko'plab mintaqalarida rejali iqtisodiyot va ma'lum bir iqtisodiyotning kombinatsiyasiga asoslangan iqtisodiyoti mavjud edi.

Bozor sharoitida mamlakat makroiqtisodiy siyosatining asosiy maqsadi o'sish sur'atlarini oshirish va ishlab chiqarish, iste'mol va kapital to'planishi o'rtasidagi tizimli aloqalarni kengaytirish orqali milliy iqtisodiyotni bosqichma-bosqich rivojlantirishdir.

2016-2018 yillarda O'zbekiston Respublikasida yalpi ichki mahsulotning (YAIM) umumiy o'sishi 7 foizni tashkil etgan bo'lsa, 2019-2021 yillarda bu ko'rsatkich 8-9 foizga o'sdi. Iqtisodiy rivojlanishning bunday sur'atlarini saqlab qolish uchun ushbu daraja qaysi omil bilan ta'minlanganligini va uni qanday tezlashtirish mumkinligini aniqlash kerak. Milliy iqtisodiyotning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda xorijiy va mahalliy olimlarning iqtisodiy o'sish bo'yicha tadqiqotlarini tahlil qilish asosida ma'lum bir xulosaga kelsak bo'ladi. Hozirgi vaqtda respublikada iqtisodiy o'sishning muhim omillari quyidagilardir:

- asosiy va inson kapitaliga investitsiyalar hajmi;
- yangi texnika va texnologiyalardan foydalanish darajasi;
- talab omillari, tejash va ularni ko'paytirishga qaratilgan chora-tadbirlar;
- mehnat resurslarini samarali taqsimlash va ularning sifatini boshqarishga qaratilgan siyosat;
- mehnat unumdorligini oshirish va iqtisodiyotning ustuvor tarmoqlarini rivojlantirish.

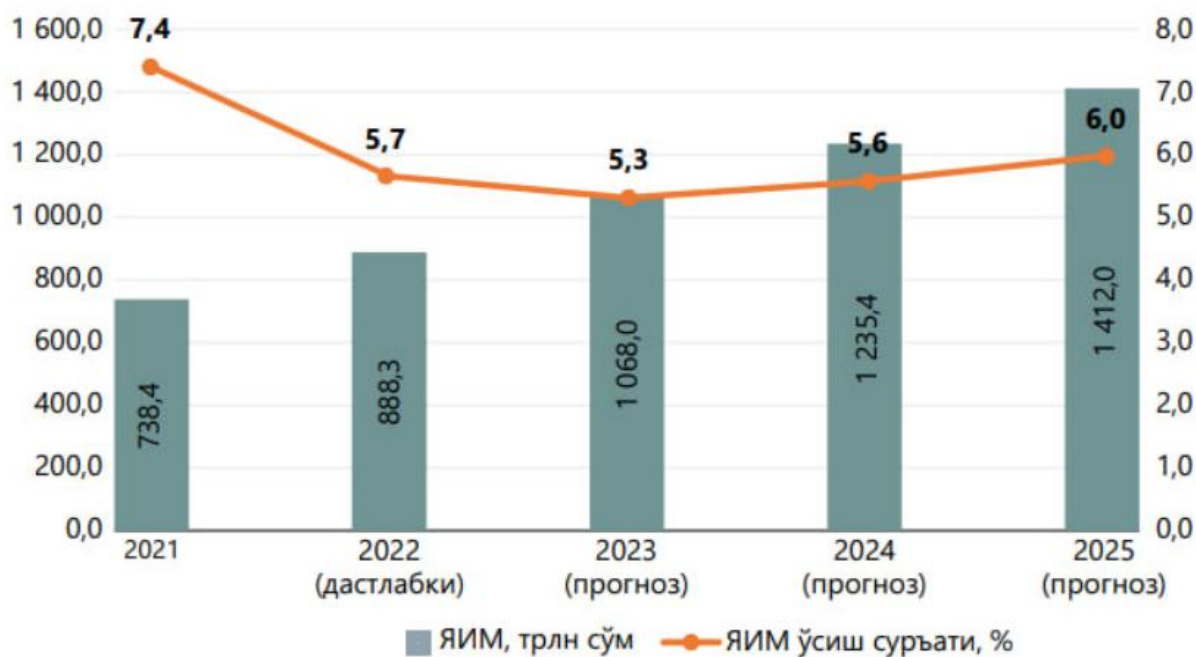
Iqtisodiyotni isloh qilish boshlanganidan to hozirgi kungacha O'zbekiston YaIMning rivojlanish dinamikasi o'rganildi. YAIM ishlab chiqarishning pasayishi 1991 yildan 1995 yilgacha davom etdi va keyin 2004 yilda o'sish bosqichi boshlandi, bu hozirgi kungacha davom etmoqda. Shunday qilib, retsessiya davrida respublikada YaIMning umumiy hajmi minus 20% gacha, shu jumladan qishloq xo'jaligida - minus 22,7% gacha, sanoatda o'sish sur'ati 0,1% ni tashkil etdi, kapital qo'yilmalar hajmi minus 139,4% gacha kamaydi. O'zbekistonda makro ko'rsatkichlar iqtisodiyotida o'sish kuzatilmoqda. Yangi texnologiyalarning tarqalishi asosida shakllangan omillar samaradorligining farqidan iborat bo'lgan iqtisodiy o'sishning intensiv va ekstensiv turlari o'rtasidagi farq mezonlari o'rganildi. Miqdoriy va sifat ko'rsatkichlarini hisobga olgan holda iqtisodiy o'sish omillarining samaradorligini o'rganish ularning samaradorligini oshirish bandlik darajasi, o'sish bilan bog'liqligini aniqladi.

Ular, o'z navbatida, mamlakatda mehnat samaradorligi, kapital unumdorligi, kapital intensivligi (ICOR koeffitsienti), iqtisodiyotning real sektorining moddiy va energiya zichligi, eksport hajmi va raqobatbardoshlik darajasi kabi iqtisodiy o'sish omillarining samaradorligini ifodalovchi indikatorning sifat ko'rsatkichlarini oshiradi. Bundan tashqari, iqtisodiy o'sish omillari siyosiy, ijtimoiy va ekologik tizimlarning barqaror rivojlanishi bilan ham bog'liq. O'zbekistonda iqtisodiy o'sish samaradorligini oshirishga, birinchidan, mehnat resurslari sonining o'zgarishiga muvofiq kapital miqdorini ko'paytirish, ikkinchidan, tabiiy resurslardan samarali foydalanish imkoniyatlarini oshirish orqali erishish mumkin. Bunda mehnat

resurslarining uzluksiz kasbiy rivojlanishini ta'minlash, innovatsion faoliyatni rivojlantirish, yangi zamonaviy texnologiyalardan foydalanish asosida milliy iqtisodiyotni modernizatsiya qilishga alohida e'tibor qaratish lozim.

Shu maqsadda iqtisodiyotga investitsiyalar hajmini va ulardan foydalanish samaradorligini oshirish, investitsiyalarning yangi manbalarini aniqlash va ularni real sektorga investitsiya qilish maqsadga muvofiqdir. Shunday qilib, iqtisodiy o'sishdagi investitsiya omilining ulushi uning darajasiga (investitsiya omili miqdori) qaraganda kapitalning rentabelligi (investitsiya omilining samaradorligi) bilan chambarchas bog'liqdir. Yangi investitsiya qilingan investitsiyalar ulushini oshirish uchun kapitalning daromadlilik darajasini oshirish kerak. Bu, o'z navbatida, mehnat omilining samaradorligi, yangi ish o'rinlarini yaratish bilan bog'liq. Mehnat samaradorligi tahlili shuni ko'rsatdiki, ushbu omil YAİM darajasi va ishlab chiqarishning umumiy hajmining o'zgarishi tufayli o'zgaradi. Xorijiy sektorda mehnat samaradorligi ko'rsatkichining qiyosiy tahlilida ushbu ko'rsatkich milliy tarmoqlarga nisbatan 17 baravar yuqori ekanligi ma'lum bo'ldi.

Buning sababi: xorijiy sektorni jahon standartlari darajasida texnik va texnologik qo'llab-quvvatlash; inson kapitaliga investitsiyalarning yuqori darajasi; raqobatbardosh va eksportga yo'naltirilgan tovarlar va xizmatlarni ishlab chiqarish. Shunday qilib, mehnat samaradorligining oshishi investitsiyalar hajmining oshishi bilan bog'liq. YAİM ishlab chiqarishga investitsiyalarning ulushi jami YAİM dagi jamg'armalar ulushidan kam. Jamg'armalarni iqtisodiyotga investitsiya kiritish uchun ishlatish uchun qimmatli qog'ozlar bozori faoliyatini faollashtirish, korporativ boshqaruvni rivojlantirish va jadal siyosat yuritish orqali korxonalarining o'z mablag'larini to'plash uchun sharoit yaratish maqsadga muvofiqdir. Omonatlar uchun davlat kafolatlari tizimini takomillashtirish aholining bo'sh mablag'larini investitsiya jarayoniga yanada kengroq jalb qilish va aholining bank tizimiga bo'lgan ishonchini mustahkamlash demakdir.

1-jadval: O'zbekiston Respublikasining keyingi yillarda tahminiy iqtisodiy o'sish ko'rsatkichlari.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "aholining tijorat banklaridagi omonatlari shartlarini liberallashtirish va kafolatlarini ta'minlashga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" gi Farmoni ushbu muammolarni hal etishga qaratilgan bo'lib, mablag'larni yashirin iqtisodiyotdan olib chiqish va ularni real sektorga jalb qilishni nazarda tutadi. Investitsiyalarning o'sish sur'ati va inflyatsiya darajasi iqtisodiy o'sish sifatiga ta'sir qiladi, masalan, past inflyatsiya davrida iqtisodiy o'sishning sifat ko'rsatkichlari yuqori bo'lgan. Shunday qilib, iqtisodiy o'sishning barqaror rivojlanishini ta'minlash uchun iqtisodiyotning real sektorini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan fiskal siyosatni amalga oshirish orqali inflyatsiyaning past darajasini saqlab qolish maqsadga muvofiqdir. Bundan tashqari, inflyatsiya qarama-qarshi bo'lib, mehnat samaradorligi darajasi bilan bog'liq. Iqtisodiyotda mehnat samaradorligini oshirish uchun mehnat resurslarini tarmoqlar o'rtasida maqbul taqsimlashni rag'batlantirishga qaratilgan siyosat yuritish kerak. Bundan tashqari, kichik sohada lizing tizimini rivojlantirishni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash, biznes va uy vazifasini yaxshilash kerak.

Xulosa

O'zbekistonning iqtisodiy rivojlanishi tarixiy, siyosiy, ijtimoiy va geografik omillarning murakkab o'zaro ta'siri natijasida shakllandi. Sovet tuzumining merosidan tortib, mustaqillikdan keyingi o'tish davridagi qiyinchiliklarga qadar, O'zbekiston ham muvaffaqiyat, ham omadsizliklar bilan ajralib turadigan iqtisodiy o'zgarishlarning ajoyib yo'lini bosib o'tdi. O'zbekiston yanada rivojlangan va diversifikatsiyalangan iqtisodiyot sari o'z yo'nalishini belgilashda davom etar ekan, qator dolzarb muammolarni, jumladan, iqtisodiy bazasini yanada diversifikatsiya qilish, resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish va jahon bozorida o'z tarmoqlarining raqobatbardoshligini oshirish zaruriyatini hal qilishi kerak bo'ladi. O'zbekiston o'zining kuchli tomonlaridan foydalanib, zaif tomonlarini bartaraf etib, rivojlanayotgan mintaqaviy va global dinamikaga moslashib, o'z xalqi uchun yanada barqaror iqtisodiy kelajakni barpo etishda davom etishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Komshilova K. A. iqtisodiy o'sishning nazariy va amaliy masalalari. Iqtisodiy o'sish va zamonaviy O'zbekistonning rivojlanish vektori // Iqtisodiyot masalalari. 2021. №3.
2. Nasriddinova N. M. davlatning o'sish sur'ati va ularga ta'siri // iqtisodiy o'sish va zamonaviy dunyoning rivojlanish vektori. - M.: Moskva davlat universitetining Iqtisodiyot fakulteti, 2020.
3. Lavrov E. I., Kapoguzov E. A. iqtisodiy o'sish: nazariyalar va muammolar: darslik. - Omsk: Omsu nashriyoti 2021.
4. Stiglitz J., Sin A., Fitoussi J.P. Mismeasuring our Lives: Why GOD Does not add up. Report of the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Taraqqiyot. N.Y.; L.: New Press. 2019.
5. Batyrov B. M, Pavlyuchenko R. A. xorijiy investitsiyalar va iqtisodiy o'sish: nazariya va amaliyot // Jahon iqtisodiyoti va xalqaro munosabatlar.M.: 2020 yil. № 1.
6. Yoqubov M. A. O'zbekiston iqtisodiyotining istiqbollari: o'sish muammolari va omillari // HSE iqtisodiy jurnali. M.: 2020, no 2.